

УДК 004:008-053.8]:02

Наталія Шарошкіна

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ДОРΟΣЛИХ

У статті здійснено феноменологічний аналіз поняття «інформаційна культура дорослих» у межах інформаційного та культурологічного підходів. Зроблено висновок, що інформаційна культура дорослої людини – це сукупність знань, умінь, навичок, спрямованих на задоволення інформаційних потреб дорослих, які виникають в ході навчальної, науково-пізнавальної, дозвілєвої та інших видів діяльності. Здійснивши ретроспективний аналіз наукових праць, дійшли висновку, що основою інформаційної культури дорослих є знання про інформаційне середовище, закони його функціонування та розвитку, досконале вміння орієнтуватися у сучасному світі інформації. У роботі характеризується формування інформаційної культури дорослих в умовах бібліотек. Зазначено, що у формуванні і поширенні інформаційної культури дорослих головна роль належить бібліотекам. Проаналізовано і виокремлено основні компоненти формування інформаційної культури дорослих в умовах бібліотек. Доведено, що інформаційну культуру дорослого слід вивчати і формувати в контексті умінь і навичок самостійного нарощування професійних і будь-яких інших знань.

Ключові слова: культура, інформаційна культура дорослих, культурологічний підхід, бібліотека, бібліотечно-бібліографічні знання, культура читання, комп'ютерна грамотність, гібридна бібліотека.

In the article a phenomenological analysis of the notion «adult information culture» is carried out within the limits of informational and cultural approaches. It is concluded that adult adult information culture is a set of knowledge, skills, skills, aimed at satisfying the informational needs of adults that arise during the educational, scientific, cognitive, leisure and other activities. Having conducted a retrospective analysis of scientific works, it came to the conclusion, that the basis of adult information culture is the knowledge development, and the perfect ability to navigate in the modern world of information. The paper describes the formation of information culture of adults in the conditions of libraries. It is noted that in the formation and dissemination of information culture of adults the main role belongs to libraries. The main components of the formation of information culture of adults in the conditions of libraries are analyzed and singled out. It is proved that information culture of an adult should be studied and formulated in the context of skills and skills of independent growth of professional and any other knowledge.

Key words: *culture, information culture of adults, cultural approach, library, library and bibliographic knowledge, reading culture, computer literacy, hybrid library.*

Світ сьогодні вступив в нову фазу свого розвитку – стадію побудови постіндустріального суспільства. Вперше таку думку висловив американський соціолог Деніел Белл. У постіндустріальному суспільстві основним видом виробництва стає виробництво послуг, зростає роль знань та освіти, а в складі трудового населення починають домінувати фахівці [3]. Аналогічну теорію побудови суспільства описував Елвін Тоффлер – американський письменник, соціолог та футуролог, у своїй книзі «Третя хвиля». В його основних роботах викладено тезис про те, що людство переходить до нової технологічної революції, тобто на зміну першої хвилі аграрної цивілізації і другої (індустріальної цивілізації) приходить нова, яка веде до створення надіндустріальної інформаційної цивілізації. Тоффлер попереджує про нові складнощі, соціальні конфлікти і глобальні проблеми, з якими зіткнеться людство на переході між XX і XXI століттями. Третя хвиля цивілізації почала підніматися в середині XX ст. [3].

Отже, нове суспільство – це суспільство розумової праці, яке породжує новий тип економіки, що базується на інформації та знаннях і вмінні їх застосовувати. У наш час обсяг інформації збільшився настільки, що неможливо запам'ятати найнеобхідніші відомості. Зараз важливо не пам'ятати багато, а вміти користуватися сучасними засобами інформації (шукати і знаходити). Вміння знаходити і раціонально використовувати потрібну інформацію у будь-якій сфері діяльності є запорукою успіху спеціаліста в умовах жорсткої професійної конкуренції. Кількість друкованих видань та Інтернет-ресурсів постійно збільшується і, в той же час, інформація швидко втрачає актуальність. Дорослій людині, щоб бути успішною та затребуваною на роботі, потрібно вміти не тільки швидко орієнтуватися у всесвітній комп'ютерній мережі, а й вміти користуватися всіма видами інформації.

Проблема формування культури в цілому, й інформаційної зокрема, є об'єктом дослідження у наукових доробках багатьох вчених. Зокрема, Н. Гендіна, Н. Колкова, І. Скіпор, В. Міронова, С. Каракозов [8; 9] інформаційну культуру особистості розглядають як основу загальної культури людини. І. Акименко, М. Вохрищева, А. Гречіхіна, О. Гончарова, Т. Проценко та ін. [1; 6; 5] сутність інформаційної культури визначають у контексті інформаційного, системного, культурологічного підходів. Водночас недостатньо вивченими залишаються питання формування інформаційної культури дорослих в нових умовах розвитку суспільства.

Метою статті є розкриття сутності інформаційної культури дорослих та важливість її формування в умовах бібліотек.

Для досягнення поставленої мети поставлені наступні задачі:

- розкрити сутність поняття «інформаційна культура дорослих»;
- дослідити формування інформаційної культури дорослих в умовах бібліотек.

Аналіз сутності поняття «інформаційна культура дорослих»

Культура – це складне, багатогранне соціальне явище. Вона часто виступає як важлива характеристика людської особистості, як своєрідний показник рівня її зрілості. В цьому ракурсі може йти мова про культуру праці і відпочинку, виробництва, спілкування людей, про культуру правову, політичну, екологічну, поліграфічну, педагогічну, філософську тощо [10, с. 2], і, зокрема, інформаційну.

Перші спроби визначення поняття «інформаційна культура» були зроблені в середині 80-х років минулого століття. Але пов'язано воно було більше з поняттям комп'ютерної грамотності, як зазначала Ю. Шрейдер у 1988 році, – «це навички елементарного поводження з персональною ЕОМ, тобто з ЕОМ, яка призначена для масового користувача, який не володіє навичками програмування» [17, с. 123].

У 1998 році у Данії, колишня голова Послуг Університетської бібліотеки м. Ольборг Е. Аркін, вперше вжила такий термін, як «інформаційна компетентність». Такий термін відповідав широкому визначенню освіти користувача бібліотечної діяльності та був зорієнтований на освіту дорослої людини.

Споживання та переробку інформації дорослою людиною умовно можна поділити на етапи: дані, інформація, знання та досвід. Дані складаються зі спостережень, фактів або цифр і позбавлені конкретики. Вони стають інформацією, якщо ці дані організовані в текст. Якщо інформацію проаналізували і на цій основі зафіксували як факт, це перетворює її на знання. Знання, застосовані в реальних життєвих ситуаціях, стають досвідом. Знання і досвід спонукають людей до взаємодії один з одним: обмінюватися ідеями, точками зору, тощо. Але, це вимагає певний рівень культури щодо поводження з інформацією.

Студіювання наукових праць, засвідчило, що сутність інформаційної культури розглядається, як у вузькому значенні, з позиції інформаційного підходу, так і в широкому – культурологічного.

З позиції інформаційного підходу інформаційна культура визначається як сукупність знань, умінь і навичок пошуку, відбору, аналізу інформації, тобто всього, що включається в інформаційну діяльність, спрямовану на задоволення інформаційних потреб. Як зазначає Н. Гендіна, «інформаційна культура переважно асоціюється з техніко-технологічними аспектами інформатизації, оволодінням навичками роботи з персональним комп'ютером» [8, с. 103]. Таке трактування звужую інформаційну культуру до рамок комп'ютерної грамотності.

Культурологічний підхід передбачає розглядати інформаційну

культуру і як спосіб життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві, і як складник процесу формування культури людства.

Інформаційна культура, за слушним твердженням Е. Семенюка, – є складовою людської культури взагалі, яка характеризує рівень всіх комунікативних процесів, які здійснюються в суспільстві. Категоріями інформаційної культури людини слід вважати її вміння вірно формулювати свої запити, ефективно здійснювати пошук необхідних джерел в усій сукупності доступних інформаційних ресурсів, вміти відбирати, оцінювати інформацію і створювати якісно нову [16, с. 34]. Тому інформаційна культура розглядається як: «якісна характеристика перш за все життєдіяльності людини в галузі одержання, передавання, зберігання і використання інформації» [17, с. 7]; «культура поводження з документами; культура здобування фіксованого знання і культура фіксації інформації; культура документографічного пошуку» [16, с. 53]; «результат діяльності суб'єкта і процес збереження створеного, виробництва, поширення, використання об'єктів культури» [9, с. 11].

Такий підхід дозволяє виокремити такі особливості інформаційної культури дорослих, як: цілісність інформаційної картини світу, продуктивне використання різних джерел інформації, етичне ставлення до відбору інформації, критичне ставлення до інформації, орієнтація на гуманістичні цінності, діалогічність мислення, ставлення до інформації з позицій особистісного і професійного саморозвитку тощо.

Ми погоджуємося з думкою А. Маслоу, Ж. Піаже, К. Роджерса, які стверджували, що поведінка особистості визначається знаннями, які утворюють у свідомості людини особистісну картину світу. Але, це можливе за умов сприйняття дорослою людиною відповідних цінностей і норм загальної культури.

Ю. Вобленко визначає рівень інформаційної культури дорослої людини за її культурою та вихованням. Від саморозвитку особистості залежить, яку інформацію людина бере з інформаційного середовища.

Отже, інформація відіграє роль ланки між відомим і невідомим, що дуже важливо для сприймання її в цілому і для формування навичок критичного мислення. Тому, інформаційна культура може розглядатися як складова загальної культури, яка зорієнтована на інформаційне забезпечення людської діяльності [5, с. 5].

Розглядаючи інформаційну культуру як одну зі складових загальної культури людини С. Алексєєва, О. Гуменний, В. Паржницький, пов'язують її із соціальною природою людини. [14, с. 15] тому вважають її продуктом різнобічних творчих здібностей та здатностей людини. Н. Ничкало зауважує, що «інформаційна культура особи не є автономною: вона тісно взаємопов'язана з загальнолюдською педагогічною культурою і з культурою спілкування» [12]. Такі трактування інформаційної культури забезпечують цілісне бачення світу, його моделювання і передбачають

результати рішень, які приймаються дорослою людиною.

Таким чином, аналіз наукової літератури дозволив визначити інформаційну культуру дорослої людини як складову загальної культури, яка передбачає здатність сприймати та аналізувати нову інформацію, вільно орієнтуватися в сучасному інформаційному середовищі та бути готовою до застосування сучасних інформаційних та комунікаційних технологій. Ґрунтується інформаційна культура на сукупності знань, умінь, навичок, спрямованих на задоволення інформаційних потреб, які виникають в ході навчальної, науково-пізнавальної, дозвілєвої та інших видів діяльності дорослої людини.

Хочемо зазначити, що на сучасному етапі, інформаційна культура є показником не стільки загальної, як професійної культури дорослих. Отже, нові інформаційні технології відкривають доступ до інформації, а значить, створюють зовсім нові можливості для здобуття професійних знань і для творчості, залучають до цінностей світової культури тощо. Від цього залежить рівень освіченості та загальної культури дорослих і суспільства в цілому в найближчому майбутньому.

Формування інформаційної культури дорослих в умовах бібліотек

Сполучною ланкою між інформацією і споживачем інформації є бібліотека, яка відіграє вагомий роль у формуванні інформаційної культури дорослого.

Бібліотека – це інформаційний соціально-культурний інститут, який виник за потреби збирати, зберігати й організовувати суспільне користування книгами. Як зазначено в «Законі України про бібліотеку»: «Бібліотека – це бібліотечно-бібліографічний, культурно-просвітницький і науково-допоміжний соціальний інститут, що забезпечує акумуляцію і загальнодоступність документально-інформаційних ресурсів (книг, документів та інших носіїв інформації), які містять і зберігають знання, набуті в процесі розвитку людства, сприяють піднесенню інтелектуального та культурного потенціалу суспільства» [13, с. 9].

В зміст цього поняття закладені основні функції діяльності бібліотек:

- збирання, систематизація, каталогізація та організація використання друкованих, рукописних та електронних інформаційних ресурсів;
- забезпечення вільного доступу до інформації, знань і культурного надбання у громадянському інформаційному мережевому суспільстві;
- підтримка у реалізації громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав;
- сприяння навчанню протягом життя, отриманню знань, навичок, компетентностей, важливих для суспільства.

Основний бібліотечний ресурс уже набув цифрового характеру.

Звичайно, це викликає необхідність суттєвих змін у діяльності бібліотек як історично сформованих центрів накопичення, збереження і поширення знань, інформації, культурних надбань. З 2009 р. в Україні існувала програма модернізації бібліотек «Бібліоміст», заснована Фондом Білла і Мелінди Гейтс. Вона реалізовувалася в Чилі, Мексиці, Ботсвані, Литві, Латвії, Румунії, Україні, Польщі, Болгарії, В'єтнамі та Молдові. Метою програми «Бібліоміст» було сприяння розвитку сучасної системи бібліотек в Україні за допомогою створення у них центрів доступу до Інтернету. За 5 років було обладнано в Україні понад 2000 бібліотек. Хоча протягом останніх двох десятиліть Україна зробила значні кроки в напрямку розвитку економіки, значну частину бібліотек не торкнулися позитивні зміни. Як наслідок, мільйони людей не мали необхідної інформації. Завдяки програмі «Бібліоміст», частина бібліотек перетворилася на центри громадського життя, де люди можуть отримати доступ до необхідної інформації в електронному вигляді, а також розраховувати на допомогу кваліфікованого бібліотечного фахівця.

Кінець ХХ ст. відкрив для бібліотек необмежені можливості наповнення бібліотек електронними носіями інформації та використання електронної інформації в обслуговуванні. Тому формування інформаційної культури дорослої людини стало однією з головних функцій сучасної бібліотеки. Це передбачало не тільки набуття дорослою людиною традиційних бібліотечно-бібліографічних знань, але й вміння оперувати отриманою інформацією з використанням сучасних комп'ютерних засобів.

Процес формування інформаційної культури дорослих в умовах бібліотек є комплексним, який умовно розподіляється на чотири напрями:

- комплектування та розкриття бібліотечних фондів;
- вивчення інформаційних потреб дорослої людини;
- задоволення інформаційних запитів;
- підвищення рівня бібліотечно-бібліографічних та інформаційно-комп'ютерних знань дорослої людини шляхом популяризації та реклами інформаційних послуг бібліотеки.

Взаємодоповнюваність означених напрямів забезпечує можливість ознайомлення дорослих з інформаційно-документальними ресурсами бібліотеки; набуття знань щодо основних інформаційних джерел та навичок їх використання; користування інформаційно-пошуковою системою в традиційному та автоматизованому режимах; ознайомлення з інформаційними послугами бібліотеки; ознайомлення з провідними книгосховищами світу, архівами, музеями, центрами інформації та документації, банками даних і базами знань, існуючими інформаційними системами, віртуальними бібліотеками глобальної комп'ютерної мережі; можливість використання інформаційних ресурсів за межами бібліотеки.

Отже, можемо констатувати, що основними компонентами формування інформаційної культури дорослих в умовах бібліотек є: бібліотечно-

бібліографічні знання, культура читання, комп'ютерна грамотність.

Бібліотечно-бібліографічні знання забезпечують дорослій людині ефективне використання довідково-бібліографічного апарату та фонду бібліотеки. Таке обслуговування можна використовувати як базову форму інформаційного навчання, під час якого проходить засвоєння основ бібліографічної грамотності, закріплення навичок самостійного пошуку літератури.

Культура читання відображає набуті навички роботи з книгою: як усвідомити вибір тематики, визначити систематичність і послідовність читання, засвоїти і глибоко сприймати прочитане, вміти застосувати прийоми читання, охайно поводитися з творами друку.

Комп'ютерна грамотність передбачає набуття знань, вмінь та навичок в галузі інформатики, які необхідні дорослій людині для ефективного використання комп'ютерних технологій.

Зазначимо, що процес формування інформаційної культури дорослої людини в умовах бібліотеки потребує диференційованого підходу, підбору методик і програм навчання з урахуванням її професійної спеціалізації, рівня її інформаційних потреб та інформаційної підготовки, наявними навичками володіння комп'ютерною технікою. Тому ми вважаємо, що інформаційну культуру дорослого слід вивчати і формувати в контексті умінь і навичок самостійного наращування професійних і будь-яких інших знань, затребуваних повсякденним життям.

Зміст, форми і методи інформаційної освіти дорослих в умовах бібліотек визначаються не тільки рівнем їхньої культури читання, але й умовами праці в бібліотеці. Необхідно знати: правила розстановки книг на полицях; принципи користування алфавітним, систематичним каталогами, картотеками статей, з відповідними ДСТУ і документацією, що регламентує правила опису видань; мати знання з бібліографічного опису, пошуку книг за окремою тематикою або якогось видання, можливо з використання комп'ютерної техніки тощо. Форми навчання відрізняються способом передачі інформації, широтою охоплення аудиторії: це – виставки, огляди, консультації, бібліографічні уроки та ін. [14, с. 38].

Для реалізації формування у дорослих таких знань і вмінь, бібліотеки мають перейти від традиційної пропаганди бібліотечно-бібліографічних знань до цілеспрямованої інформаційної освіти дорослих.

Сьогодні бібліотека є не тільки носієм інформації, а й своєрідним містком з минулого, оскільки зберігає безліч пам'яток нашої культури. Головною місією бібліотек є поповнення книжкового фонду та інших інформаційних ресурсів, сприяння процесам навчання, освіти і самоосвіти та вільного доступу до духовно-культурної спадщини людства, забезпечення вільного доступу до інформації у різних формах та носіях, сприяння всебічному розвитку громадян, соціалізації та розвитку творчих здібностей людини.

Розвиток бібліотечних послуг передбачає роботу у трьох вузлових напрямках: забезпечення доступу до ресурсів, урізноманітнення видів послуг і створення комфортних психологічних умов співпраці бібліотекаря і дорослих, всіх, хто звертається до бібліотеки за знаннями, інформацією, порадами.

Саме поняття «бібліотеки» позиціонує її як центр накопичення і введення в суспільний обіг інформації на всіх її носіях у кожен період. Отже, бібліотека, як інформаційний центр, є незамінним соціальним інститутом в соціокультурній інфраструктурі. Але, щоб виконувати своє родове призначення і не потрапити в глухі закутки інформаційного середовища, бібліотека повинна перетворитися на різновид гібридної бібліотеки, щоб збирати і використовувати інформацію на всіх носіях, старих і нових, сьогоdnішніх і тих, що будуть. Зазначимо, що на сучасному етапі, бібліотека може працювати як:

- муніципальний інформаційний центр;
- довідкова бібліотека, тобто обслуговування довідкових запитів користувачів;
- центр доступу до Інтернет;
- центр освіти дорослих;
- центр комп'ютерної грамотності;
- центр між особистісного спілкування;
- центр дозвілля;
- центр відродження та зберігання народної культури;
- центр підтримки сім'ї тощо.

Але, незалежно від того, якою стає бібліотека на вимогу часу, слід пам'ятати, що у неї є одна головна функція – інформаційна, в якій основна роль відводиться книгам.

Підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок про те, що інформаційна культура дорослої людини – це складова загальної культури. Самостійна робота з різними джерелами інформації позитивно впливає на культурний потенціал дорослих та вимагає певного рівня інформаційної культури. Тому важливо самостійно одержувати знання, формувати уміння її ефективного збору, систематизації, аналітичного осмислення та обміну.

Здійснивши ретроспективний аналіз наукових праць, дійшли висновку, що основою інформаційної культури дорослих є знання про інформаційне середовище, закони його функціонування та розвитку, а головне – досконале вміння орієнтуватися в безмежному сучасному світі інформації.

В результаті дослідження визначили, що значна роль у формуванні і поширенні інформаційної культури дорослих належить бібліотекам, бо саме вони формують інформаційне середовище. Бібліотека – не просто сховище книг, а ресурсний, інформаційний, культурний центр для дорослих, необхідна умова формування якісної сучасної освіти.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні специфіки автоматизації роботи бібліотек як оновлених загальнодоступних інформаційних центрів та можливостей використання інформаційних ресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акименко І. Бібліотека – інформаційно-дослідний центр / І. Акименко // *Рідна школа*. – 2012. – № 4–5. – С. 75–76.
2. Антонова С. Г. Информатизация и информационная культура личности / С. Г. Антонова // *Информационная культура личности: прошлое, настоящее, будущее: международная научная конференция*. Краснодар – Новороссийск, 1996. – С. 50–51.
3. Історія економічних учень : навч. посіб. / Базилевич В. Д., Гражевська Н. І., Гайдай Т. В. та ін. – К. : Знання, 2004. – 1300 с.
4. Виноградов В. А. Создание информационной культуры для Европы. Доклад на VI конференции ЕКССИД, 1991 г. Кантербери, Великобритания / Виноградов В. А., Скворцов Л. В. // *Теория и практика обществ.-научн. информатики*. – 1991. – № 2. – С. 5–29.
5. Вобленко Ю. Інформаційна культура в працях провідних бібліотекознавців та бібліографознавців / Ю. Вобленко // *Вісник Книжкової палати*. – 1999. – № 2. – С. 7–8.
6. Вохрышева М. Г. Формирование науки об информационной культуре / М. Г. Вохрышева // *Проблемы информационной культуры : сб. ст. Вып. 6. Методология и организация информационно-культурологических исследований* / науч. ред.: Ю. С. Зубов, В. А. Фокеев. – М. ; Магнитогорск, 1997. – С. 57.
7. Данильян О. Г. Інформаційна картина світу в контексті перспектив сучасної науки й культури / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань // *Інформація і право*. – К., 2013. – № 1(7). – С. 21–28.
8. Гендина Н. И. Информационная культура и информационное образование / Информационное общество: культурологические аспекты и проблемы. – Краснодар / Новороссийск, 1997. – С. 103.
9. Информационная культура личности: прошлое, настоящее, будущее : Междунар. науч. конф., Краснодар-Новороссийск, 11–14 сент. 1996 г. : тез. докл. / [науч. ред. И. И. Горлова, Ю. С. Зубов]. – Краснодар : КГАК ; М. : МГУК, 1996. – 490 с.
10. Информационная культура специалиста: гуманитарные проблемы : Межвуз. науч. конф. : тез. докл. (Краснодар – Новороссийск, 23–25 сент. 1993 г.). – Краснодар, 1993. – 249 с.
11. Кононученко Л. Становлення та розвиток теорії інформаційних потреб користувачів документно-інформаційних установ / Л. Кононученко // *Вісник Книжкової палати*. – 2004. – № 7. – С. 42–43.
12. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та

- педагогічна категорія / Нелля Григорівна Ничкало // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : наук.-метод. журн. – 2001. – Вип. 1. – С. 9–22.
13. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України, 27 січ. 1995 р. // Голос України. – 1995. – 2 берез. – С. 9–10.
14. Проценко Т. Формування інформаційної культури користувачів / Т. Проценко // Вісник Книжкової палати. – 2014. – № 3. – С. 34–38.
15. Розвиток інформаційної культури педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів / [Алексєєва С. В., Гуменний О. Д., Паржницький В. В.]. – К., 2015. – 188 с.
16. Семенюк Э. П. Информационная культура общества и прогресс информатики / Э. П. Семенюк // Научные и технические библиотеки. – 1994. – № 1. – С. 34.
17. Шрейдер Ю. А. Проблемы развития иносферы и интеллект специалиста / Ю. А. Шрейдер // Интеллектуальная культура специалиста. – Новосибирск, 1988. – С. 110–136.